

Saša Vegri

Ljubljana

O LITERARNIH TEKSTIH S TEMO NOB ZA NAJMLAJŠE BRALCE

Prvotni namen tega zapisa je bil predstaviti na »Fruškogorskem susretu« (7. in 8. junija 1977) slovenske avtorje in njihova knjižna dela s temo NOB, ki so primerna za najmlajše bralce. Glede na to, da je naše mladinsko leposlovje, ki obravnava to temo, obdelano le delno in so prispevki natisnjeni po strokovnih revijah, ne bo morda odveč, če ga z objavo v reviji *Otrok in knjiga* dam v informacijo našemu bralcu, predvsem pa knjižničarjem za orientacijo pri ureditvi in izboru knjig s temo NOB za najmlajše bralce.

Moj zapis bo obsegal zelo parcialen pogled na naslovno temo. Želela bi prikazati izkušnjo, ki jo imam kot knjižničarka na oddelku za predšolskega in šoloobveznega otroka v Pionirski knjižnici v Ljubljani, kjer delam že deseto leto. Delo v naši knjižnici se ne omejuje zgolj na izposojajo knjig, naša naloga je tudi slediti in oblikovati otrokov bralni okus. Vzgoja otroka v smeri dobre knjige oz. privzganja na vsebinsko in jezikovno primerne knjige temelji zato na izbiri knjižnega fonda in njegove postavitve. Vsem je jasno, da so otroci bralci posebnega profila v primerjavi z odraslimi. Marsikdaj pa radi spregledamo, da so otroci, znotraj obdobja otroštva, različno sposobni sprejeti vsebinsko in jezikovno sporočilo kakega teksta. Pri razvrščanju knjižnega fonda smo pozorni na te razlike in zato je naš celotni tako imenovani »mladinski leposlovni knjižni fond« razdeljen na tri različne starostne stopnje. S tem razvrščanjem dobijo knjige svoje mesto (C)¹ in svojega »uporabnika« (C). Tako ne more priti do nesporazuma pri veliki večini mladih bralcev; če želijo recimo knjigo s tematiko NOB otroci sedmih let, jim ne bomo izposodili M. Haceta: *Iz komisarjevih zapiskov*, ki ima oznako (M), ampak jim bomo dali Bevkovo *Pikapolonico*, ki ima oznako (C). Ta shematska delitev bi se lahko komu zdela nasilna, premalo individualna, a se je v praksi izkazala kot zelo uspešna. Saj so že pri delih posameznih izrazito mladinskih pisateljev (Bevk, Seliškar) velike razlike v vsebinski in jezikovni zahtevnosti za bralca (npr.: *Tovariši* Toneta Seliškarka in njegova povest *Velika žrtev*).

Še posebno je potrebno to upoštevati pri tekstih, ki v njih pisatelji ali zapisovalci pripovedujejo o dogodkih iz časa našega narodnoosvobodilnega boja,

¹ C = oznaka za knjige, ki so primerne za otroka od četrtega do devetega leta starosti.

P = oznaka za knjige, ki so primerne za otroke od desetega do trinajstega leta starosti.

M = oznaka za knjige, ki so primerne za otroka od trinajstega do petnajstega leta starosti.

ki je vezan na neizprosna dejstva bojevanja: trpljenje, nasilje, na kar otrok v različnem starostnem obdobju različno reagira.

Vrsta kritičnih prispevkov je natisnjena v zbornikih festivala Kurirček o temi NOB v jugoslovanski književnosti za otroke. Ni naključje, da kar dva slovenska prispevka² govorita o strahu, da bi naša dela, ki so namenjena mladim bralcem ne zavedla otroka v vsebinsko zamenjavo dogodkov iz časa NOB v navadno pustolovsko dogodivščino, ki jo otrok prebere ob opisu kakega akcijskega dogodka. S tem problemom se dejansko srečujemo, zato je prav, da pogledamo in razložimo izhodišča, ki nas vodijo pri postavitvi oz. uvrstitvi posamezne knjige s tematiko NOB v naš knjižni fond in s tem omogočimo, da je otrok usmerjen h knjigi, ki jo je čustveno in jezikovno sposoben sprejeti glede na svoje psihične sposobnosti.

Podala bi osnovna izhodišča za izbor, ki je namenjen najmlajšim, to se pravi predšolskim otrokom in šolarjem do tretjega razreda osemletke. Če upoštevamo psihične in bralne sposobnosti otroka te starosti, ne moremo mimo dejstva, da poprečen otrok še nima izoblikovanih predstav o zgodovinskem časovnem zaporedju dogodkov naše zgodovine. Današnji sedemletnik je v svojem začetnem bralnem obdobju za vse dogodke, podane skozi neko realnost zgodovinskega dogajanja, opredeljen le etično. Zanj sta kmečki punt in OF dogodek, ki sta vezana na boj za pravico in pri tem ima pravica pozitiven predznak. Osnovna naravnost v otroku, da je borba vedno borba proti tistemu, kar ni dobro, je že zgodaj pridobljena. V literarnem tekstu otroku predstavljajo zlo enako intenzivno enkrat zmaj, drugič čarovnica, tretjič sovražnik, kot mu dobro predstavljajo prijazna vila, hraber deček in zapostavljena Pepelka. Največkrat in velika večina otrok v pogovoru s starši ali v šoli dobi le osnovno informacijo o dogodkih med vojno. Zato otrok v literarnih delih s temo NOB pričakuje konflikt boja med pozitivnim in negativnim, ga hoče brati oz. ga je sposoben razbrati, če je izpeljan kot jasen fabulativen razplet, in upravičeno pričakuje pri tem srečen konec. Znotraj tega je otrok te starosti pripravljen sprejeti tudi veliko žalostnega in krutega, ne da bi mu to povzročalo travmatične šoke. Pomembno je, da otrok pri branju oziroma poslušanju v tem starostnem obdobju dobi jasen odnos med dobrim in zlim. Da pojem dobrega enkrat prikriva beseda svoboda, drugič mak, tretjič ime junaka, je tista izrazna besedna relacija, ki bogati otrokov predstavi in čustven svet. Pri literarnih tekstih s tematiko NOB za najmlajše velja isto merilo kot za ostale pravljice. Tekst je lahko dober, če je poenostavljen in motivno podoben. Ni nevarnosti v vsebinski poenostavitvi, nevarnost je, če je jezikovno šablonski, kar je enako kot izrazno reven.

Pri prebiranju vseh knjig, ki posredujejo najmlajšemu bravcu čas NOB s svojo vsebino, zaznamo tri osnovne tipe pripovedi:

1. Podajanje dogodkov NOB v obliki povesti

To so teksti, ki zaokroženo opisujejo neko dejanje ali pripovedujejo o dogodku in so v njih glavni junaki navadno otroci.

² Ivan Potrč: *Za podobo partizanskega kurirja*. — 7. festival Kurirček. Tematika iz revolucije v sodobni mladinski književnosti. Maribor 1969. Str. 1—5.

Martin Šircelj: *Patriotizem v mladinski literaturi*. — 8. festival Kurirček. Patriotizem v sodobni mladinski književnosti. Maribor 1970. Str. 8—21. Tudi v: *Otrok in knjiga* 3, 1975, str. 34—41.

Iz bogatega mladinskega opusa Toneta Seliškarja in Franceta Bevka smo izbrali — T. Seliškarja: *Dimka*, *Jernejčkov odred*, zbirka devetih zgodb z naslovom *Liščki* in France Bevk: *Ognjeni krst Gregca Petelinčka*, *Bosopetec*, *Pikapolonica*, *Kurir Marko* in *Zgodba o Drejčku*.

Oba pisatelja v teh delih pokrivata otrokovo sposobnost dojemanja vsebine in v jezikovnem pogledu so ti teksti napisani tako, da jih otrok ob branju ne sprejema le šablonsko. To je bistveno; ker če pogledamo tekste podrobneje, ugotovimo veliko enakih prvin: glavni junaki Seliškarjevih in Bevkovih povesti so otroci ali mlajši ljudje, ki izhajajo iz socialnega okolja revnega kmečkega prebivalstva. Poglejmo pri Bevku: Tinka v *Pikapolonici* je sirota, pastirička, v *Bosopetcu* Jurko spi v listju, Drejček, glavni junak *Zgodbe o Drejčku*, je otrok revnih staršev. Seliškar v povesti *Jernejčkov odred* pripoveduje: »Jernejčkova domačija je stala na kraju vasi . . . Bila je siromašna hiša.« V *Veliki žrtvi* pravi: »V strmi gori nad reko Kolpo je v majhni bajtici živel Tonček s svojo materjo.« V *Dimki* je deklica Anka gozdarjeva hči. S tem, ko sta izbrala podobne junake, sta tudi dogajanje postavljala v enako okolje — kmečko. Tako mlademu bralcu posredujeja poleg same teme NOB tudi razsežnost socialnega porekla svojih glavnih oseb, ki so se borile za svobodo.

Vendar sta Bevk in Seliškar po svojem jezikovnem izrazu in opisu dogodkov in oseb zelo različna. Bevk začenja svojo pripoved z znansiranim zunanjim opisom glavnega junaka, ki pa bralcu posreduje tudi zavest o nebogljem, pomoči potrebnem otroku. »Ko se je začela vojna, je bilo Drejčku komaj deset let«, »Ko se je zgodilo, kar vam pripovedujem, je bilo Tinki komaj šest let. Majhna kot bobek, drobna kot sinička . . .«, »Trdi, predivnati lasje, ki so mu štrleli na vse strani, pege po licih in po nosu, sive oči — to je bil Gregec Petelinček,« predstavi Bevk glavne junake svoje povesti. Seliškarjevi junaki v delih iz našega izbora so podani drugače npr.: »Gozdarjeva Anka — majhna deklica, dvoje sinjih oči, rdeča lička, vrsti belih zobkov in na obrazu smeh«, »Slovenec sem in Slovenec bom ostal! je odgovoril Jernejček, ki je hodil že tretje leto v šolo in ker so ga doma tako učili«, »In v tem preplahu je vse pozabilo na Tinčka. Kje neki je tičal paglavec pogumni?«, »Jaka je bil visok dva metra, kajpak suh kot trlica, kajti dolgini so vedno suhi, in vedno je bil vesel«. To so opisi, ki z njimi Seliškar predstavi mlademu bralcu junake svojih pripovedi, to niso plahi dečki in deklice, ampak so veseli in šegavi, lahko bi rekli, že rojeni za junaška dejanja. Bevkovi otroci premagujejo strah in si želijo, da bi bili pogumni. »Četudi se mu je z nočjo bližala rešitev, so ga vendar navdajali strahovi . . . Kako vse drugače si je zamišljal partizansko življenje! Hodil bi s puško okrog in streljal, a sovražniki bi bežali pred njim . . . Tako si je mislil. Ognjeni krst, ki ga je doživel, mu je pognal strah v kosti.« S tem opiše Bevk Gregčev strah v knjigi *Ognjeni krst Gregca Petelinčka*, ko se deček skriva v senu pred fašisti. Od tam ga reši Pologarica. V košu ga odnese v hrib k sestri Štefki, ki je partizanka. Ali v *Bosopetcu*, ko Jurko prisluškuje v listju, kjer leži, šumom: »Nič več ni bilo slišati, niti najmanjšega glasu. Že je mislil, da se je morda zmotil, ko je znova zašumelo. Tako razločno, da ni moglo biti dvoma. Dečka je mrzlo spreletelo po hrbtu.« Bevk posreduje mlademu bralcu podobo poprečnega, nejunškega otroka, ki se udeležuje vojnih dogodkov, zato so tudi njegove reakcije reakcije vsakega prestrašenega otroka.

Seliškar ne opisuje otrokovega strahu. Bralcu želi v svojih povestih podati čim jasnejšo sliko junakov. Ko Jernejčka zaslišujejo Nemci, ta ne pozna strahu: »Kje je tvoj brat Matevž? Če ne boš resnice govoril, ti bomo glavo odsekali. —

Ne vem, šel je v mesto iskat delo, je trdovratno odgovarjal Jernejček.« Tudi v *Veliki žrtvi*, kjer opisuje strah, opiše Seliškar Tončkov strah takole: »Spodaj v dolini je vedno bolj pokalo. Padlo je še več snega in neko popoldne je mati, ki je stala pri okencu, v strahu zaklicala: ‚Že gredo!‘ Tonček je planil k svinjaku, da bi odnesel zajčka v skrivališče, a se je takoj vrnil. ‚Partizani so!‘ je rekel in jim bredel po globokem snegu naproti.« Seliškar ne pripoveduje o otrokovem strahu, samo opisuje situacijo, ki bi lahko povzročila strah, a kot razberekmo pri Tončku, se deček obnaša ravno nasprotno — junaško.

S tem bi želela opozoriti na različnost načinov prikazovanja in podajanja dogodkov NOB v sebinskem in jezikovnem pogledu: Bevkovega, grajenega na psihološko prepričljivem opisu junakov in dogodkov, ter Seliškarjevega, grajenega na akcijskem prijemu. Oba pisatelja v svojih pripovedih dasta otroku to, kar otrok pričakuje, in to je srečen konec. Čeprav pri tem ni otroku razvidno na prvi pogled, da Bevkovi junaki postajajo junaški, Seliškarjevi junaki pa se rodijo junaški, to spoznanje prehaja v bralca med branjem nezavedno. Mladi bralci, ki skozi ti dve različni perspektivi doživljajo podobo junaštva, doživljajo tudi neizkrivljeno podobo o dogodkih našega narodnoosvobodilnega boja.

Z bolj ali manj razvidnimi izhodišči pri pisanju, kot smo jih srečali v Seliškarjevih in Bevkovih povestih, so napisani tudi teksti, ki smo jih izbrali za najmlajše bravce: Venceslav Winkler: *Hlebček kruha*, *Mali Smolček*, Leopold Suhodolčan: *Hi, konjiček*, Adam Milkovič: *Pregnanci*, Zima Vrščaj: *Veverica in Taščica* (ki sta izšli v knjigi z naslovom »Sinička nas je obiskala«) ter *Kaj je našel Šarek*, Ivan Potrč: *Pravljica o Vanču*, Branka Jurca: *Miško Poleno in njegov ognjeni krst* ter dve zgodbi Janeza Vipotnika: *Hruška*, *Mati Brodarička* in Cvetko Zagorski: *Zimska zgodba*.

Venceslav Winkler v pripovedi *Hlebček kruha* opisuje, kako otroci z veseljem pričakujejo kruh, ki jim ga bo spekla mati. Tega težko pričakovanega kruha pa ne pojedjo sami, ker ga dajo izmučenemu partizanu. Dogodek je zapisan tako, da otrok lahko zazna čustvo odpovedi, ki ga pisatelj podaja kot živo izražen opis otroškega pričakovanja (»Kako ga bomo pa razdelili?« Jožek se je zganil. Čez trenutek je menil skrbno: »Na tri dele. Vsem trem enako.«).

V povesti *Mali Smolček* Winkler pripoveduje o pogumnem in iznajdljivem dečku, ki ima večkrat smolo, a se izkaže kot dober izvidnik. Z zvijačo se prebije v sosednjo vas in iz nje mimo nemškega stražarja. Ko sporoči vse, kar je videl v vasi, partizanom, pripravijo partizani napad. Nemci, ki so spregledali Smolčkovo ukano, ga zasledujejo, a ga ne najdejo. Reši ga namreč znežni metež. V ta akcijski tip pripovedi pisatelj vnaša pravljичne elemente s poosebljenjem plota, grma in snežnega meteža. (Smolček je o pravem času stekel iz hiše. Nekaj časa je begal sem in tja in žalosten vzklikal: »Kdo me bo skril? Kdo me bo varoval?« Stisnil se je k razmajanemu plotu ter ga vprašal: »Plotek Srobotek, ali me boš varoval?«)

Med literarnimi deli pisatelja Leopolda Suhodolčana, ki obravnavajo čas NOB, je *Hi, konjiček* (v katerem je glavni junak šegav mož Kruhek, ki prevaja kruh iz vasi v vas in spotoma vozi kruh tudi za ranjene partizane) edini tekst, ki je primeren za otroke te starosti. Čeprav pisatelj v zbirki devetih krajših črtic *Punčka* pri pisanju misli na bralca te starosti, so posamezne črtice za otrokovo psiho preobremenjujoče s pritiskom krute moči vojakov nad ne-močnimi igračkami, ki ostajajo brez pomoči in razrešitve.

Pregnanci Adama Milkoviča imajo vse značilnosti povesti, ki so bile pisane v duhu socialističnega realizma in so izhajale v mladinskem revialnem tisku

po vojni na Slovenskem. S svojimi jezikovnimi elementi pravljíčnosti (»Šest dni so v tednu hodili zgodaj na delo in se šele na noč vračali domov«, »Dobri in slabi časi so prihajali in se spet zgubljali v pozabljenje«, »Zemlja in nebo pa sta bila gluha za vse njihove prošnje«, »Majhen in skromen je bil njegov dom, toda imel ga je spet, pa so tako živeli zadovoljno in srečno še dolgo let«) le zaokvirja realne dogodke v tekočo pripoved. Otroku ta pripoved podaja podobe oziroma doživetja resničnih dogodkov med vojno, ko so očetje odhajali v partizane, matere in otroke pa so Nemci vozili v taborišča.

Zima Vrščaj v kratki pripovedi *Veverica* poskuša otroku približati dogodke iz boja partizanov s tem, da uvede razne živali in dedka Mraza kot pomočnika partizanom, veverico pa opiše kot rešiteljico partizanov. V *Taščici* pripoveduje o ranjenem dečku Janeku, ki ne more s partizani nadaljevati poti, zato začasno leži pri stari ženici, kjer se mu toži po veselih, prijetnih borcih, kljub vsej skrbi stare žene. Stara ženica skuša pregnati njegovo otožnost in mu poleg vsega prinese nekoč celo taščici. Ko Janek ozdravi, se vrne v gozdove k partizanom in v gozd odletita tudi taščici. Zelo neposredno je v povesti *Kaj je našel Šarek* Zima Vrščaj upodobila lik stare tete Ane in majhnega prijaznega psička Šarka. Mlad bralec z radovednostjo sledi teti Ani, ko jo Šarek pelje k ranjenemu kurirju, ki ga je našel v gozdu. Tega kurirja teta Ana in Šarek umno in varno rešita pred sovražnikom, a ne takoj, šele potem, ko je teta Ana oddala kurirjevo pošto, da je pravočasno prispela v njegovo brigado.

Sem sodi tudi tekst *Pravljica o Vanču*, ki v njej pisatelj Ivan Potrč pripoveduje o tem, kako gre deček Vanč po svetu iskat pravico in med potjo sreča muca Mrjava in psa Čuvaja, ki ju tako kot dečka preganja krutost vojne in njenih povzročiteljev — fašistov. Napotijo se iskat pravico, ki je pri očku in mami. Ta dva pa sta v partizanih. K njima ju pelje pes Čuvaj. Potrčeva pripoved je slikana črno-belo in je pisana enostavno, kar na žalost včasih deluje okorno. (»Vanč in Mrjav sta si povedala, kar jima je težilo srce. Izjokala in izmijavkala sta se.«).

Na anekdoti zgrajena zgodba Branke Jurce *Miško Poleno in njegov ognjeni krst*. Pisateljica postavi bralca takoj v sredo dogajanja: »To pismo nesi v štab«, in pripoved steče gladko do konca, kjer bralec izve, zakaj je glavnemu junaku ime Miško Poleno. Čisto preprosto zato, ker je ob kurirski nalogi, ki jo je moral izpeljati, na poti domov k svoji četi zašel in se izgubil. Po naključju ga najde kuharica pri skladovnici drv, čisto blizu partizanskega štaba, kjer je premražen spal pod snegom ob polenih in so ga zaman iskali zaskrbljeni borci.

Kot Branka Jurca tudi Janez Vipotnik v svoji pripovedi *Hruška* uporabi anekdoto, ko pripoveduje, kako je partizan Peter prestrašil Nemce z navadno hruško, ker so Nemci mislili, da ima bombo, ki so jo med vojno ljudje poimenovali zaradi oblike hruška. Opis dogodka mlademu bralcu na zabaven način in v gladko tekočem zapisu posreduje enega izmed vedrejših dogodkov iz vojnih časov. Tudi v zgodbi *Mati Brodarička* bralec spozna v glavni junakinji Brodarički prebrisanost staro ženičko, ki užene domobrance v kozji rog in reši dva partizana, ki ju je skrila v svoji bajtici.

V *Zimski zgodbi* Cvetko Zagorski postavi dogajanje v zasnežen zaselek, kjer na Miklavžev večer, na topli krušni peči štirje otroci čakajo, da se vrne mati, ki je šla k teti po klobase. Tako namreč mislijo trije mlajši otroci, najstarejši pa ve, da mati ni šla po klobase, ampak je s sosedo nesla partizanom hrano. Otroci čakajo, a ne dočakajo ne matere ne Miklavža. Namesto njiju pride iz vasi mešetar in z njim nemški vojaki. Vojaki otroke odženejo in vzamejo

s sabo vse, kar se je dalo vzeti. Na poti jih iz zasede napadejo partizani in otroci so rešeni in srečni, to tembolj, saj sta med partizani tudi njun oče in mati, ki jih varno odpeljeta v partizansko taborišče. *Zimska zgodba* je zasnovana preprosto, v njej so z občutkom podani opisi tesnobnega vzdušja. »Otroke je spreltel srh, veselje in strah obenem. Oči so uprli v vrata. Na dvorišču so se oglašali moški glasovi, nekaj je zarožljalo, takoj zatem je počil strel. Čuvaj je zacvilil in umolknil. Zaropotalo je po vratih. Odpahnila so se in v hišo je buhnil mrzel veter s snežinkami. Plamen v petrolejki je vztrepetal. Za hip se je pogreznila hiša v plešoče sence.«

Vse te knjige, o katerih smo govorili doslej, lahko ponudimo bralcu (C) starosti brez strahu, da bo ob branju zamenjaval dogodke našega boja z navadno pustolovščino, ko se obrača na knjižničarja s tistim znanim stavkom: »Ali imate kako knjigo o partizanih?«

2. Podajanje dogodkov NOB, ki imajo spominsko ali polspominsko obeležje

To so zapisi, v katerih pisci popisujejo resnične dogodke kot informativno tekoče branje za poseben tip bralca (otroka ali odraslega), ali jezikovno navadno zahtevnejši teksti z avtobiografskim obeležjem.

Od teh del smo izbrali za najmlajše bravce: Marjanca Šeme: *Spomini partizanske učiteljice*, Stanko Semič-Daki: *Partizanček*, Sergej Vošnjak: *Kruh, ki ga ni bilo*, Vida Brest: *Orehovo leto*, Kristina Brenkova: *Dolga pot*, Zima Vrščaj: *Sinička nas je obiskala*, Slavko Krušnik: *Podmornica na suhem*, Sandi Sitar: *Mala vojna pošteevanka*, Ivo Zorman: *Nedeljska jutra*.

Izrazito krajevno in časovno je omejila svoje opise dogodkov zapisovalka Marjanca Šeme v knjižnici *Spomini partizanske učiteljice*. Zapisani so tako, da jih lahko učitelji uporabljajo v nižjih razredih osemletke kot ilustracijo ob podajanju dogodkov NOB.

Enako je uporaben zapis *V obroču* Francka Mirtiča, kjer opisuje, kako se je rešil iz slamnate kope, ki jo je obkobil obroč madžarskih vojakov in od koder je pobegnil s soborcem Štefanom.

Tudi Dakijev *Partizanček* je tekst, v katerem je Daki opisal osebno srečanje z dečkom z Barja, ki je prinesel sporočilo za proletarsko četo in potem ostal v njej kot partizanček.

Največ in najboljše je zapisala te spomine najmlajšim bralcem Vida Brestova v knjigi *Orehovo leto*, kjer je zbranih šestnajst zaokroženih dogodkov o pisateljičinih doživetjih iz časov NOB. Zapisi se ne začenjajo kot pravljice pri Bevku in Seliškarju ter ostalih. Brestova je z reportažnim slikanjem atmosfere v jedrnatem izrazu podala podobo lastnega otroštva tako, da ga lahko dojamejo tudi današnji otroci. V zapisu *Orehovo leto* pravi: »Takole je bilo; V eni izmed mnogih prijaznih vasi so mi napolnili torbo z orehi in nasuli kopico dobrih navetov: kako naj hodim, da me ne bodo sovražniki ubili, kako naj ponoči spim, da ne bom — bog ne daj! — dobila pljučnice in umrla, kako naj to in kako naj ono.« Ali v zapisu *Odred se proslavi*: »Nikar ne mislite, da je naš odred poslušal samo lepe junaške, vesele in žalostne zgodbe. Ne. Zgodbe so prišle na vrsto redkokdaj! Naš odred je delal. Delal pa je tako tiho, da mu nihče od starejših ne bi ničesar prisodil. Ob belem dnevu in vsem na očeh so se potikali fantiči in dekletca od enega konca vasi do drugega, požvižgavali in tiščali roke v žepih. Pogledali so to od daleč, ono od blizu, kakor jih je pač kaj zanimalo. Ampak vse so videli in vse so si zapomnili«. Ob branju večine zapisov Vide Brestove

mlad bralec ne čuti želje po srečnem koncu, ker ga Brestova spodbuja v svojih pripovedih v drugo smer, in to je: kako je bilo in kaj se je zgodilo takrat in takrat, temu in temu, kje, kdaj in kako. Zato otrok prek njenih jezikovno čistih zapisov spozna čas naše vojne in otroštvo otrok, ki so živeli v tem času na avntičen način.

V zapisu *Kruh, ki ga ni bilo* Sergej Vošnjak skuša predstaviti trpko socialno obarvano doživetje, ko se trije partizani zatečejo k revnemu kmetu nekje na Hrvaškem in otrok tega kmeta za besedo kruh nima predmetne predstave, ker še nikoli ni videl kruha.

Z veliko več ambicije kot Vida Brestova želi otroku prikazati Kristina Brenkova v lepem slovenskem jeziku neko svoje osebno doživetje. V črtici *Dolga pot* takole začenja svojo pripoved sinu Andreju: »Bila je dolga pot, najdaljša pot mojega življenja... Bila je pomlad v zadnjem letu vojne«. S to svojo skrbjo za lep in bogat jezik prerašča otrokove sposobnosti za dojemanje simbolnega izražanja. (»Nikomur nisem povedala, a trdno sem verjela: ko se bo odprl prvi drobni cvet, tisti dan bo konec vojne. Zvečer ne bomo več poslušali bobnenja topov tam od borovniškega mostu in v opoldanskem soncu ne bodo več zlokobne ptice smrti — bombniki preletavali neba.«). S tem opisom otrok težko podoživlja tiho, a veliko željo po svobodi, ki jo pisateljica želi otroku podati. Lažje sprejme njene opise tam, kjer so bolj konkretni. (»Ponoči, polnoč je že odbil kembelj na železni zvon v zvoniku blizu naše hiše, je potrkal na moje okno kot že tolikokrat.«.) Kristini Brenkovi kot mladinski pisateljici, ki v svojih delih obravnava čas NOB, se bomo vrnili pri tretjem tipu pripovedi.

Na konkreten dogodek — tiskanje partizanskega časopisa za otroke — je oprt zapis *Sinička nas je obiskala* Zime Vrščajeve. V njem skuša Vrščajeva skozi izkušnjski svet, ki je otroku znan (navezanost udomačene ptice na ljudi — v njeni pripovedi je to sinička) prikazati dogodek, ko so partizani morali skriti svoje tiskarske stroje.

Enako temo, le v drugem okolju opiše v *Podmornici na suhem* Slavko Krušnik. V tekočem jeziku pripoveduje, kako je v njihovi hiši bila partizanska tiskarna in je kot petleten deček, ne da bi vedel, prenašal v čevlju ilegalna sporočila. Opis otroku ponuja podatek o življenju meščanskega otroka, ki se je nezavedno srečeval z ilegalnim delom odraslih in v njem tudi sodeloval.

V to skupino zapisov sodi tudi *Mala vojna poštevanka* Sandija Sitarja. Ne računajoč na bralca, ampak predvsem na doživljajski izkušnji otroštva v okupirani Ljubljani je Sitar zapisal svoje refleksivne zapise. Zaokrožil jih je v opis pričakovanja, ko bodo poleti šli na morje, in med popis, ko po osvoboditvi na nemškem vojaškem motorju končno le odidejo proti morju z očetom in mamo. Vmes popisuje z močnim avtobiografskim pudarkm z očmi otroka gledane prizore, ki se vedno bolj stapljajo v podobo vojne. (»Zmerom sva skupaj z mamo. Oče hodi po svojih poteh, nič ne pove, odkod je prišel, kam odhaja. Toliko molka je okrog mojega očeta in včasih se mi zdi, da mama razume ta molk ko najbolj zgovorno pripoved. Z mamo greva skozi mesto. Vrvež na ulicah hoče biti vesel, kot da je treba čimbolj izkoristiti morda zadnji lepi jesenski dan. Že jutri se lahko prične dolgotrajno deževje. Danes pa ljudje nekam hite, veseli hočejo biti, toda na vsakem koraku zadevajo ob tuje vojake in ob ovire, ki so jih ti postavili po pločnikih in cestah.«. V Sitarjevih zapisih ni likov sovražnika, da bi bralca opozoril na bojevanje. Vse je v navidez neprizadetem opisovanju, ki izraža samo nenavadno stanje. Poglejmo, kako Sitar popisuje svoje spoznanje,

da očeta ni, da so ga izgnali v taborišče, v daljšem dialogu z mamo. »Mama, kje je očka? Saj sem ti že povedala. Pozno je, zdaj zaspi. V jutranjem mraku sem črkoval na paketu: D-A-C-H-A-U. Kje je to, mama?« In ob branju ali poslušanju te pripovedi v knjigi *Mala vojna poštevanka* bo današnji otrok prekinil branje in vprašal enako kot sedemletni zapisovalec — kje je to, mama, Dachau? Poprečni mlajši bralec to knjigo odkloni kot nezanimivo. Pripoved Sandija Sitarja najde pot do tistega mlajšega bralca, ki ima že po naravi večje sposobnosti opazovanja in doživljanja prek zapisa ali pripovedi.

Ivo Zorman pogosto v svojih mladinskih leposlovnih delih opisuje čas pred vojno in partizansko bojevanje. V knjigi *Nedeljska jutra* pripoveduje spomine iz NOB v obliki jutranjih pogovorov. Deklica Metka zleze k očku, ki je bil partizan, v posteljo in ga prosi, naj ji pripoveduje. Zorman spretno vpleta med deklčina vprašanja spomine in dogajanja iz vojnih časov (»Kdo je to Polde, očka?« vpraša čez čas. »Mojčkov stari oče, pa ga ni več.« »Je umrl?« »Ustrelili so ga.« »Nemci?« »Nemci,« pravim. »Zaprli so ga v Stari pisker in ga ustrelili.« »Kakšen pisker?« Celjskim zaporom pravijo tako. To so stari zapori. Med poslopji je malo malo dvorišče, kjer so Nemci streljali zapornike.«) ali (»Zakaj?« pravi Metka. »Strah ga je bilo.« »Kaj ni bil partizan?« »Bil. Kurir je bil. Vsak drugi dan je nosil pošto štiri ure daleč. Štiri ure tja, čez reko, dve cesti in čez železnico, pa spet štiri ure nazaj.«). Tako dekllica Metka in današnji otrok izvesta, kako so Nemci zapirali naše ljudi v zapore in o strahu, ki so ga poznali tudi partizani, in še veliko tega, kar današnjega otroka zanima. Zormanova pripoved v osnovi izhaja iz realnega okvira neposredno doživetega spomina na življenje v partizanih.

3. Literarni teksti pisani kot fantazijska pravljica

To so teksti, ki si v njih mladi bralci prek zapisa ustvarjajo podobo o življenju junakov in se znjimi gibljejo v okolju, ki ima več realnih in nerealnih dimenzij, iz katerih se jim pri branju sestavi pravljlična razsežnost dogodka.

Ela Peroci: *Kje so stezice*, Vida Brest: *Ptice in grm*, Anton Ingolič: *Udar na brigada*. Saša Vuga: *Škorenjček Matevžek*, Branka Jurca: *Gregec Kobilica* in Kristina Brenkova: *Deklica Delfina in lisica Zvitorepka*.

V slovenskem leposlovju za najmlajše, ki ima izhodiščno obeležje v junaku partizanu, je tako napisan tekst Ele Perocijeve *Kje so stezice*, čeprav bi ga ob povrnem branju lahko uvrstili med Zormanov način pisanja v *Nedeljskih jutrih*. Perocijeva v tekstu *Kje so stezice* otroku poda pravljlično nedoločeno predstavo gozda, (»To je bil velik gozd,« in potem je malo počakala in otroci so jo radi vprašali: »Ali je bil zelo velik?« »Da, tako velik gozd je bil, da ga nisem nikoli vsega prehodila in če sem se ozrla kvišku, sem komaj ugledala košček neba med vrhovi smrek in bukev, tako daleč je bilo. In debela drevesa so bila tanka in ravna.«), napolni ta gozd z dogodki: poroka (partizanove) neveste in ženina (najhrabrejšega partizana), njune smrti, srečanje očeta in mame. Ko potem otroka, mama in oče iščeta kraj v gozdu, kjer bi se naj to bilo dogajalo, nikakor ne morejo najti pravih stezic, koč, a povest se končuje takole, ko oče pravi: (»Lepo je bilo, čeprav nismo našli tistih stezic.« Ciklame, ki so jih nabrali, so dali doma v mamino belo vazo na mizi.)

Otrok pri branju te pravljice podoživlja ne dejansko podobo bojevanja partizanov, postavlja ga v prostor, ta prostor pa je v otrokovem fantazijskem podoživetju.

Vida Brest v tekstu *Ptice in grm* v znanem reportažnem jeziku njenih zgodb, zbranih v knjigi *Orehovo leto*, vnese s tem, ko v zgodbo vključi ptice in grm kot živa bitja, element fantazijske pravlјice. Ostalo, kar neki pravlјici daje razsežnost prave fantazijske pravlјice (prevrednotenje realnosti, nenavadna dejanja), v tem tekstu manjka.

Najdaljši in prežet z vsemi elementi fantazijske pripovedi za današnjega otroka je Ingoličev tekst *Udar na brigada*. Je povest o junaških igračkah, ki prehodijo dolgo pot od Ptujja do Loznice, kamor so Nemci izgnali dečka Borčka in njegovo družino. Od tistega jutra, ko sončni žarek zaman budi dečka, ter lastovica Črnokrilka in kuža Pazi povesta kegljem, punčki, opic, medvedku in pajacoma, kaj se je zgodilo, se igrače spremenijo za bralca v žive junake, ki se na bojnem pohodu srečujejo z vsemi grozami vojne. Današnjemu odraslemu bralcu je jasno razviden prenos realnih dogodkov in stanja v povesti (»Kralj, pelji nas k Borčku!« zahtevajo vsi kot eden. Zdaj kralj zares vzroji: »Ali ste ob pamet? Nikamor ne bomo šli... Skrili se bomo na podstrešje in počakali boljših časov.«). Današnjemu otroku šestih in sedmih let pa ta kralj ne predstavlja konkretnega zgodovinskega kralja, ampak slabega strahopetnega kralja. Tako otrok doživlja s kegljem Bliskom, lastovičko in ostalimi personificiranimi igračami podobo dobrega, s škorpijoni, krvosesi, smrtoglavci pa podoba zlega. Zato ob branju podoživlja z grobo izraženimi prizori (Škorpijonov obraz je ves v krvi, brzostrelka pa mu pade iz rok) ali pa (»Jutri ob zori bomo njega in njegovo drhal postrelili kot pse! Halo, naprej, tolpa.« Bič zažvižga in useka Pera po obrazu, da se mu v hipu ulije kri.) samo močno čustvo pričakovanja, da se zlo premaga in dobro zmaga, kar se v pravlјici *Udar na brigada* tudi zgodi. Saj so igrače premagale vse ovire in prišle do Borčka. Zaradi teh pravlјičnih prvin otroci že skoraj trideset let berejo *Udar na brigada* z enakim zanimanjem kot vse pravlјice, ki obravnavajo temo dobrega in zlega.

Z izrazitim poudarjanjem krajevnih obeležij (Tolminsko območje) — gozdovi, grape, hudourniki — in zaradi poosebljanja živali in predmetov spominja Škorenjček Matevžek pisatelja Saše Vuga na ljudsko povest o gozdnem škratu. Škorenjček Matevžek, ki je glavna oseba v Vugovi pripovedi, mora najti junaka, ki ga je spoznal v sanjah in ima nadnaravne moči (pleča kot Bučenica, stegna kot pošastna Zelena baba). A ko ostane Škorenjček Matevžek sam na svetu in zares sreča junaka svojih sanj, je to samonog mlad fant partizan, ki se imenuje Ščavo, kot ga je Škorenjček Matevžek poimenoval v svojih sanjah, v spomin na ubogo grajsko deklo Ščavo, ki je morala služiti pri krutem graščaku, kjer sta živela mati in oče Škorenjčka Matevžka. V povesti z junakom Ščavom Škorenjček Matevžek tudi umre med bojem s fašisti. Dogodki se razvrščajo za mladega bralca razvidno, težje pa se prilagodi pisateljevi bogati metaforičnosti jezika, ki jo Vuga v tej pravlјici uporablja. (Škorenjček je poslušno sedel v kot in se lotil smole. Gledal je proti vhodu, kjer je opoka prepuščala ozko šilo trepetajoče svetlobe, in s strahom poslušal, kako zunaj sika, hrešči in zavija. Hotel je počakati na rezket maščevalnih strel. Toda počasi, kot rahel mrak, ki priplava na zelene veje in se zgosti v temo in zbrše živo in mrtvo v črn nič, se mu je v dušo vlival spanec. Potlej se je divjanje Oblakov in šumenje gozda zlilo v sladko uspavanko, ki ga je narahlo zazibala in ga pokrila z nemirnimi sanjami.).

Takoj razberljivo je izhodišče fantazijske pravlјice Branke Jurce v literarnem tekstu *Gregec Kobilica*, kjer si deček Nejc, ko je sam doma, nariše podobo partizana. V dečkovi domišljiji steče dialog med njima (»Je zdaj prav?«

»Prav lepa ti hvala — prav. Ampak, kdo si ti?« »Jaz?« vpraša Nejc začudeno. »Nec sem, pa ti?« »Doma so me klicali za Gregca, pri partizanih pa so me klicali Kobilica — saj veš — zaradi dolgih nog.« »In od kod si prišel?« »Sovražna krogla me je zadela naravnost v srce. Zakopali so me na rob gozda pod hrast. Nihče ne ve za moj grob. Zato sem vesel, da si me oživil.« in Nejc spoznava Gregčevo življenje med vojno in njegovo pomoč partizanom Nevi in Nevenu in tudi Gregčevo smrt. Nejc se vrne v realen svet, ko mama pride iz službe, Nejc risbo po nerodnosti polije in Gregec Kobilica izgine. To je pripoved o anonimnem junaku partizanu, pisateljica to posreduje tudi malemu bralcu (»No, pa sem bil partizan, junak, veš, pa čeprav se nobena šola ne imenuje po meni«).

Jasno je uvedla v pripoved pravičnega partizana Veterana pisateljica Kristina Brenkova v literarnem tekstu *Deklica Delfina in lisica Zvitorepka*. Deklica Delfina po prometni nesreči, ki jo doživi na poti v šolo, sreča lisico Zvitorepko in se znajde v pravičnem svetu, ki ga odklene zlati ključek. Na koncu drugega poglavja — Ponedeljkova cesta — stoji rdeč šotor in v njem partizan-veteran. (Ponedeljkova cesta je pripeljala do rdečega šotora in se ustavila. Do semkaj in nikamor dalje nocoj! Pred šotorom je sedel partizan-veteran. Kadil je iz dolge pipe. »Tu bova prenočevali,« je rekla lisica Zvitorepka, ko sta s široke ceste zavili proti rdečemu šotoru. »Le naprej, le naprej, saj bo vse dobro in prav,« ju je pozdravil veteran in se jima prijazno nasmehnil.). To je literarni tekst, ki v njem pisateljica zavestno predstavi današnjemu otroku partizana kot pravično bitje.

Pri predstavitvi tekstov sem želela najti predvsem skupne imenovalce za literarni tip pripovedi, po katerih sem tekste razvrstila. S tem so teksti razvrščeni po svoji naravni literarni funkciji in kot taki dostopni bralcem. Namreč — tista pavšalna kritičnost, ki je precej razširjena med bralci mladinskih del s tematiko NOB, da iščejo v delu le idejna izhodišča in prek njih ocenjujejo posamezne tekste, se mi zdi precej jalov posel. Idejnost nekega zgodovinskega dogodka ima veliko širše območje uveljavitve, kot je lahko literarno delo. In če današnji otrok sega po tekstih s temo NOB kot po vznemirljivem pustolovskem branju, je to posledica napačnega podajanja realnih dogodkov tistega časa (spomnimo se samo izrabljanja otrokove čustvene dojemljivosti pri prikazovanju nasilja, ki so ga izvajali Nemci nad našim ljudstvom, in prikazovanja junštva posameznih borcev). Mislim, da v tem leži vzrok napačne orientiranosti večine mlajših bralcev, ko segajo po literaturi s temo NOB, ne pa v Seliškarjevih vedrih literarnih junakih in njegovi akcijski pripovedi, ki je samo ena med oblikami literarnega zapisa, ki jo otroci zaradi razgibanosti dogajanja in jasnih situacij radi berejo.

Zusammenfassung

Aufgrund der Erfahrungen, die sich die Autorin bei der Arbeit mit jungen Lesern in der Jugendbibliothek erworben hat, erklärt sie, welche Bücher mit der Thematik des Volksbefreiungskampfes für die jüngsten Leser geeignet sind, das heisst für die Vorschulkinder und die Schüler bis zur dritten Klasse der achtjährigen Elementarschule. Das Kind hat auf dieser Stufe noch keine ausgebildeten Vorstellungen von der geschichtlichen Reihenfolge der Begebenheiten unserer Geschichte, er ist

ihnen gegenüber nur ethisch veranlagt. In den literarischen Werken mit der Thematik des Volksbefreiungskampfes erwartet es den Ausgang des Zusammenstoßes zwischen dem Positiven und dem Negativen. Beim Lesen solcher Werke für diese Lesestufe erweist sich, dass man drei Erzählungsstufen gruppieren kann:

1. Werke, die Begebenheiten aus dem Volksbefreiungskampf in Form von Erzählungen darbieten
2. Werke, die Ereignisse aus dem Volksbefreiungskampf mit Charakter von Memoiren oder Halbmemoiren darbieten und
3. phantastische Erzählungen mit der Thematik des Volksbefreiungskampfes.